

*Міщук Тетяна Володимирівна,
здобувачка ступеня вищої освіти магістра
2 КМ-2Р Житомирського відділення
ННІЗДН НАВС*

*Лапка Оксана Ярославівна,
доцентка кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук, доцент*

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Сьогодні Україна перебуває на одному із найважчих етапів її незалежного періоду соціального та економічного розвитку – в умовах воєнного стану, введеного внаслідок віроломної збройної агресії з боку російської федерації. Недостатня готовність нашої держави до настання таких подій зацентрувала увагу на важливості проведення поглибленого аналізу певних аспектів, що стосуються вдосконалення роботи саме соціальної сфери. Зокрема, залишаються відкритими для подальших досліджень питання визнання і реалізації дотримання прав людей в умовах війни.

Права людини в умовах війни – це невід’ємна від прогресивного сучасного соціуму цінність; вона виступає ключовим об’єктом конституційного і нормативно-правового регулювання, що є безумовною функцією національного законодавства. Під час озброєного конфлікту пріоритетність дотримання прав людини є не лише свідченням досягнення високого рівня демократії у державі, ступеня розвиненості суспільства, а й індикатором визнання громадян найвищою соціальною цінністю, національним пріоритетом. Враховуючи незмінну важливість особистості та відсутність ефективних механізмів, інструментів та сталих принципів реалізації прав людини під час війни, визнаних на всіх рівнях регулювання суспільних процесів, зокрема не лише на національному, а й на глобальному міждержавному.

Як було зазначено вище, права людини – це саме та соціально-правова категорія, яка характеризується високим ступенем залежності від змін правового чи соціально-економічного характеру, але залишається універсальною цінністю, а тому має пріоритетне значення для будь-якого суспільства, особливо в умовах воєнного стану; ці аспекти зумовлюють важливість проведення поглиблених досліджень окресленої теми в умовах актуальних подій російської збройної агресії.

Стаття 3 Конституції України регламентує, що «людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Права громадян та їх гарантії відображають зміст, функціональні обов’язки і стратегічну спрямованість діяльності держави, яка, як учасник соціально-економічних відносин, не лише

зобов'язана виконувати певні функції, а й нести відповідальність перед людиною за свою діяльність. Таким чином, утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави, в тому числі в умовах воєнного стану. Організація взаємодії між державою і громадянами може зазнавати трансформацій під тиском глобальних соціально-економічних тенденцій, зовнішніх факторів чи внутрішніх змін, до яких належать і процеси введення надзвичайного чи воєнного стану. Проте Конституція, будучи найвищим законом в Україні та маючи потужний регуляторний потенціал, надає пріоритет правам людини над потребами чи інтересами держави, що є свідченням модифікації відносин між зазначеними суб'єктами та стверджує про виведення на якісно новий рівень механізму реалізації прав громадян в умовах сучасного соціуму.

Також доцільно звернути увагу на поділі прав і свобод людини на абсолютні та відносні. Абсолютними є ті права, які не можна обмежити ні за яких умов, у тому числі й в умовах воєнного стану. Резюмовано, що обмеження прав і свобод людини у демократичній державі має здійснюватися відповідно до чітко визначених підстав (тобто на підставі закону, що відповідає вимогам юридичної визначеності) та мати тимчасовий характер. До обмеження прав за надзвичайного або воєнного стану (коли такі обмеження носять масовий характер) ставляться посилені вимоги, зокрема щодо суто законодавчого визначення підстав, тимчасового характеру, дотримання процесуальної форми введення обмежень. На обмеження прав людини в умовах воєнного стану поширюються загальні вимоги: заборона втручатися у сферу дії окремих прав (абсолютні права); обмеження не може посягати на сутнісний зміст самого права людини.

В умовах воєнного стану додатковою вимогою в контексті зазначеного положення є тимчасовий характер установлених обмежень. Так, відповідно до приписів Конституції України, під час запровадження воєнного стану має зазначатися строк дії обмежень прав і свобод людини [1].

Важливо також відзначити важливість класифікації прав і свобод людини залежно від можливості чи неможливості їх обмеження на відносні та абсолютні. Останніми є ті права, які не можуть бути обмежені ні за яких умов. Відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, ними є:

– право на життя (окрім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій);

– право на свободу від катувань;

– право не бути у рабстві або в підневільному стані;

– право не бути підданим покаранню без закону [2].

До правомірності обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану має застосовуватися трискладовий тест:

1. Обмеження прав людини повинне ґрунтуватися на законі (законність втручання у царину прав людини). Наголосимо, що наявність самого лише тексту нормативно-правового акту, навіть з однойменною назвою – «закон»,

не передбачає автоматичного сприйняття обмеження як такого, що здійснюється «відповідно до закону». У практиці Європейського суду з прав людини ця вимога зумовлює і низку вимог до самого закону: «Вираз «відповідно до закону» вимагає, по-перше, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя у національному законодавстві. По-друге, це стосується якості закону, про який йдеться, вимагаючи, щоб він був доступним для відповідної особи, яка, крім того, має бути в змозі передбачити його наслідки для себе, і сумісний із верховенством права» [3].

2. Наявність легітимної мети; при цьому варто наголосити на необхідності дійсної реальності цієї мети (для прикладу згадаємо заборону під час карантину щодо відвідування парків, скверів і т. п., яка аргументувалася необхідністю охорони здоров'я населення; хоча згодом була озвучена справжня мета – психологічний вплив на населення). В аспекті нашого дослідження слід відзначити, що «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності ... для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності...» [4].

3. Необхідність у демократичному суспільстві (пропорційність обмеження прав і свобод людини). Органи публічної влади, уводячи воєнний стан, зобов'язані чітко визначитися з тими правами, які за даних конкретних умов можуть бути обмежені та через які заходи.

Аналізуючи доповідь Об'єднаної нації прав людини Управління Верховного комісара «Щодо ситуації з правами людини в Україні» [5], можна зробити висновок, що найжахливіше, що може бути в нашому часі – порушення прав людини на життя. У період із 1 серпня 2022 року до 31 січня 2023 року УВКПЛ зафіксувало в країні 5987 жертв серед цивільних осіб. Це: – 1605 загиблих (631 чоловік, 388 жінок, 43 хлопчики та 25 дівчаток, а також 516 дорослих і 2 дітей, стать яких ще не вдалося встановити); – 4382 поранених (1140 чоловіків, 780 жінок, 115 хлопчиків і 82 дівчинки, а також 2191 дорослий і 74 дитини, стать яких ще не вдалося встановити).

Упродовж звітнього періоду на додаток до випадків, згаданих у тематичній доповіді, що вийшла 7 грудня 2022 року [6]. Управління Верховного комісара з прав людини (далі – УВКПЛ) задокументувало вбивства 21 цивільної особи (17 чоловіків, 4 жінки) збройними силами Російської Федерації як шляхом позасудових страт, так і шляхом нападу на окремих цивільних осіб: 14 – у Київській області, 5 – у Харківській області, 2 – у Запорізькій області.

Нажаль, статистика з кожним днем зростає і кількість людей, яких позбавили життя буде більше. І всі, хто причетний до даних злочинів, мають понести відповідальність та стати перед судом.

Одним з прикладів, можна назвати вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці. В якому було доведено вину «особи» в тому, що вона будучи представником влади, депутатом Державної Думи Федеральних Зборів РФ, уповноваженим приймати участь у засіданнях палати і голосувати за

прийняття поставлених на голосування актів та інших питань, серед яких питання ратифікації міжнародних договорів Російської Федерації, діючи умисно, за попередньою змовою групою осіб з іншими депутатами та представниками влади і ЗС Російської Федерації, усвідомлюючи явну злочинність власних дій та передбачаючи можливість настання тяжких наслідків, у тому числі загибелі людей, зокрема й цивільного населення, розуміючи, що він порушує встановлений ст. 1-3, 68 Конституції України [1] державний устрій та порядок, посягає на суверенітет та територіальну цілісність України, з метою зміни меж її території та розширення впливу РФ, з мотивів перешкоджання Євроінтеграційному курсу розвитку України, відновлення контролю РФ над політичними та економічними процесами в Україні, усвідомлюючи, що інші співучасники діють всупереч вимогам пунктів 1, 2 Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року [7], порушують принципи Заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 року [8] та вимоги частини 4 статті 2 Статуту ООН [9] та Декларації Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 09.12.1981 № 36/103 [10], від 16.12.1970 № 2734 (XXV) [11], від 21.12.1965 № 2131 (XX) [12], від 14.12.1974 № 3314 (XXIX) [13], ст. 1-3, 68 Конституції України [1], 22 лютого 2022 року, за адресою Російська Федерація, м. Москва, вул. Охотний ряд, 1, прийняла участь у засіданні Державної Думи Федеральних Зборів РФ, де підтримала ратифікацію Договору про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу між РФ і так званою Донецької народною республікою та Договору про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу між РФ і так званою Луганською народною республікою, у такий спосіб ОСОБА_8, будучи представником влади, за попередньою змовою групою осіб, вчинила умисні дії з метою зміни меж території та державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, які призвели до загибелі людей та інших тяжких наслідків [14].

Таким чином, оскільки права і свободи людини є засобами обмеження органів публічної влади, зв'язують їхні дії, то обмеження прав і свобод людини у демократичній державі має здійснюватися відповідно до чітко визначених підстав (тобто на підставі закону, що відповідає вимогам юридичної визначеності) та мати тимчасовий характер. До обмеження прав за надзвичайного або воєнного стану (коли такі обмеження носять масовий характер) ставляться посилені вимоги, зокрема щодо суто законодавчого визначення підстав, тимчасового характеру, дотримання процесуальної форми введення обмежень і т. д.

На обмеження прав людини в умовах воєнного стану поширюються загальні вимоги щодо:

- 1) заборони втручатися у сферу дії окремих прав (абсолютні права);
- 2) обмеження не може посягати на сутнісний зміст самого права людини;
- 3) застосування трискладового тесту перевірки правомірності з обмеження прав і свобод.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4239>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи. Конвенція. Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. European Court of Human Rights. Case of Oleksandr Volkov v. Ukraine (Application no. 21722/11). 9 January 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115871>
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12. 05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 серпня 2022 р. – 31 січня 2023 р. Управління верховного комісара. Об'єднані нації. Права людини. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/23-03-24-Ukraine-35th-periodic-report-UA.pdf>
6. Вбивства мирних жителів: масові страти та напади на окремих мирних жителів у Київській, Чернігівській та Сумській областях у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну. 2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/killings-civilians-summary-executions-and-attacks-individual-civilians>
7. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї: Меморандум, Міжнародний документ від 05.12.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text
8. Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 року: ООН. Акт. Міжнародний документ від 01.08.1975. URL: https://zakon.cc/law/document/read/994_055
9. Статут Організації Об'єднаних Націй: ООН. Статут. Міжнародний документ від 26 червня 1945 р. URL: http://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
10. The Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States : Resolution adopted by the General Assembly 36/103 on 9 December 1981 A/RES/36/103 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/documents/ga/res/36/a36r103.htm>.
11. Декларація про укріплення міжнародної безпеки: ООН. Декларація. Міжнародний документ від 16.12.1970 № 2734 (XXV). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU70027?bl=>
12. Декларація щодо неприпустимості втручання у внутрішні справи держав, про захист їх незалежності та суверенітету, прийнята 21.12.1965 Резолюцією 2131 (XX) на 20-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_818#Text

13. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 3314 (XXIX) (Визначення агресії) від 14 грудня 1974 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text

14. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівців у справі № 727/11304/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112184873>



*Муратова Вікторія Олександрівна,
студентка навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Калінюк Анжела Леонідівна,
доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ,
докторка філософії*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МАЙНУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У РЕЗУЛЬТАТІ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РФ

На даний момент питання відшкодування шкоди в результаті військової агресії є вкрай актуальним. Військові вторгнення та агресії наносять серйозну шкоду як людським життям, так і матеріальним цінностям потерпілої держави, в тому числі і майну фізичних осіб. Отримання компенсації є важливим аспектом для відновлення майна потерпілих осіб внаслідок російського вторгнення. У багатьох виникає питання, яким же чином цю майнову шкоду можна відшкодувати.

Станом на сьогодні чіткого механізму оцінки дій країни-агресора остаточно не вироблено, як і процедури відшкодування шкоди. Частину витрат на себе взяла наша держава, запровадивши механізми компенсації заповдіяних збитків через програму «Відновлення», що дало можливість більш ніж 46 тисячам українців подати заявки на отримання компенсації за пошкоджене або зруйноване внаслідок військового вторгнення житло. Проте такий механізм, як правило, не здатен повністю та всебічно покрити заповдіяну шкоду. Крім того, не всі види шкоди (наприклад, моральна шкода) передбачають виплату матеріальної компенсації. Отже, з вищевикладеного випливає такий висновок: необхідно добитися відшкодування шкоди саме від країни-агресора [1].

Дієвим способом відшкодувати матеріальні збитки фізичним особам могли б стати репарації. Репарації – це повне або часткове відшкодування державою, що почала агресивну війну, збитків, заповдіяних державі, що зазнала нападу. Вони можуть сплачуватись як готівкою, так і у вигляді активів або технологій. Репарації мають на меті надати комплексну та всебічну